

OKRUGLI STOL: MEĐUREGIONALNA I MEĐUNARODNA SURADNJA

Mihovil DABO
Filozofski fakultet
Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli
Pula, I. M. Ronjgova 1
mihovil.dabo@unipu.hr

Zamišljen kao završni dio znanstvenoga skupa *Kako pisati povijest multikulturalnih regija jugoistočne Europe: Uloga specijalnih knjižnica i arhiva*, okrugli je stol prvenstveno osmišljen i realiziran kao razgovor o mogućnostima, ali i ograničenjima pri istraživanju lokalnih tema s međunarodnim potencijalom. Sudjelovali su dr. sc. Dean Krmac, dugogodišnji tajnik Humanističkoga društva Histria iz Kopra, koji se u odgovorima osvrnuo na »plurilingvističku i multikulturalnu sveistarsku suradnju na području humanističkih znanosti«, te doc. dr. sc. Iva Milovan Delić s Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, autorica više znanstvenih radova svodljivih pod nazivnik »lokalni odrazi globalnih fenomena: slučaj španjolske gripe 1918. – 1919.«, a nastalih kao plod njenih ekstenzivnih istraživanja. Izbor je sudionika lako objašnjiv: koparsko društvo Histria razgranatom je djelatnošću u razmjerno kratkom razdoblju višekratno dokazalo kako su osmišljeni, ozbiljni projekti najbolji način za okupljanje istraživača istarske prošlosti te da nacionalne, jezične ili neke druge, neimenovane razlike ne moraju biti preprekom suradnji. S druge strane, istraživanje španjolske gripe na pulskom i istarskom području koje već niz godina provodi Iva Milovan Delić izazovna je povijesna tema iz više razloga: konfuzno razdoblje kraja austrijske uprave i početka talijanske okupacije očitovale se, između ostaloga, i u nesređenim, manjkavim arhivskim fondovima. K tome, temu na razmeđu društvene i medicinske povijesti nije nimalo jednostavno proučavati u istarskom kontekstu ima li se u vidu nezadovoljavajući stupanj istraženosti navedenoga razdoblja. Konačno, izučavati lokalni odvjetak svjetske pandemije za neizbježnu posljedicu ima širok spektar komparativnih mogućnosti.

Razgovor je moderirao doc. dr. sc. Mihovil Dabo, također zaposlenik pulskoga Odsjeka za povijest. Zbog preglednosti pitanja i odgovori u pisanoj su verziji objedinjeni te je prvi dio teksta razgovor s Deanom Krmcem, a drugi dio s Ivom Milovan Delić.

Prema statutu, Humanističko društvo Histria osnovano je s ciljem omogućivanja razvoja studija i istraživanja na području zavičajne povijesti, održavanja i vrednovanja umjetničkih djela te multietničke kulture istarskoga područja. Ovi su ciljevi zacrtani pri osnutku Društva. Jesi li u aktivnostima proteklih godina prepoznao određene teškoće pri njihovoj realizaciji?

Dean Krmac (dalje: D. K.): Kod osnivanja Društva vrlo smo detaljno definirali svoju misiju, iako nam je s druge strane to bilo vrlo jednostavno jer članove, koji dolaze iz različitih kulturnih okruženja, ovi ciljevi ujedinjuju. Isto vrijedi i za dosadašnju aktivnost kod koje nije bilo nikakvih poteškoća s ovoga gledišta. Navedeno je naša misija i naša svrha: ako bi se jednoga dana pokazalo da Društvo ne uspijeva zadovoljavati ove ciljeve, vjerojatno bismo prestali s radom.

S obzirom na temu skupa, posebno je zanimljiv dio o »održavanju i vrednovanju multietničke kulture istarskoga područja«: što bi istaknuo kao doprinos Humanističkoga društva u ostvarenju ovoga cilja?

D. K.: Nije tajna da su se tijekom protekloga stoljeća, čak stoljeća i pol, u Istri i njenoj okolici (ako uključimo Trst i Rijeku) osnivala društva koja su bila orijentirana više-manje nacionalno. To posebno vrijedi za povijesna društva (iako ne isključivo samo ona), koja su se bavila, ili su privilegirala, samo jedan aspekt odnosno samo jednu kulturu među postojećima na Poluotoku. Nama je bilo jasno i sasvim normalno da se želimo baviti svim kulturama odnosno samo jednom istarskom kulturom, posebno ako ovu činjenicu tumačimo tako što ona već sama po sebi obuhvaća sve ostale. Tako smo već od samoga osnutka željeli ostaviti dojam koji bi odražavao »dušu« Istre, odnosno multikulturalizam, davanjem trojezičnoga imena. Iako to nije ništa novo za neke institucije (npr. Centar za povijesna istraživanja koji djeluje u Rovinju od 1969. nosi trojezično službeno ime), puno je teže to primijetiti kod društava koja se, kako znamo, osnivaju prema slobodnoj želji građana. No nedavno, samo nekoliko godina nakon nas, sa sličnom je filozofijom osnovano i Istarsko povijesno društvo. Možda je kod Histrije razlika upravo u tome što su naša izdanja, a i izložbe, skupovi te ostale aktivnosti, uvijek višejezični, uz želju da se čim više držimo principa zastupljenosti svih triju jezika, i to po mogućnosti u jednakoj mjeri, a ponekad čak i na četirima paralelnim jezicima.

Tko su članovi i suradnici Društva? Konkretnije, koje su struke te kako bi opisao njihovu ulogu i važnost pri realizaciji projekata?

D. K.: Zamisao o osnivanju Društva na neki je način proizašla iz iskustva stečenoga na radu oko *Istarske enciklopedije* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.). Većina članova i suradnika Društva bili su suradnici na Enciklopediji pa su stoga njihovi profili različiti, iako sigurno prednjače povjesničari, u zadnje vrijeme ima i puno povjesničara umjetnosti, a po struci su sveučilišni nastavnici, arhivisti, arheolozi, konzervatori, urednici, bibliotekari itd. Suradnici također dolaze iz svih triju istarskih država, a i iz Austrije. Ujedinjuje nas zanimanje, a to znači istraživanja, prikupljanje podataka, prezentacije, pisanje, diskusije itd. – za istarske teme. U pojedinim se projektima oslanjamo i na vanjske suradnike koji čine, primjerice, uredničke odbore različitih publikacija. Unutar Društva postoji sekcija »Histria Editiones«, koja se brine za izdavaštvo, i sekcija »Istarski biografski leksikon«, koja prikuplja biografske podatke. Savjet i odbor tih sekcija također čine članovi Društva te vanjski suradnici. Kod toga je vrlo važna činjenica da su oni plurilingvistični jer im to može poslužiti kod uređivanja članaka.

Udruga zamjetnu pažnju posvećuje organiziranju znanstvenih skupova, u većoj ili manjoj mjeri međunarodnih. Od skupa posvećenoga 150. obljetnici prvoga modernog popisa stanovništva u Istri 2005. godine, održano ih je još nekoliko, posvećenih različitim temama, kao što su zarazne bolesti u 19. i 20. stoljeću, počeci zaštite spomeničke baštine u Istri, zatim Istra u Velikom ratu: glad, bolesti, smrt, pa Carpaccio: Sacra Conversatio: kontekst, ikonografija, istraživanja, a u pripremi je skup o Franciskanskom katastru u Istri. Kako se odabiru teme skupova?

D. K.: Programi su obično dugoročno planirani i diskutiraju se u okviru skupštine udruge: oni najčešće proizlaze iz osobnih iskustava, ali i iz prijedloga koji mogu biti zajednički nekolicini pojedinaca ili različitim institucijama. Kao što je vidljivo iz realiziranih projekata, puno je prostora rezervirano za razne obljetnice, iako to ne bi trebao biti jedini poticaj. Važnu činjenicu u odabiru tema svakako određuju istraživanja i priprema pojedinih znanstvenika. Primjerice, u petnaest godina rijetko se dogodilo da izlagači na različitim skupovima nisu predali i rad za objavljivanje. Doista, obično pozivamo i ostale prisutne na susretima (kolokviji, okrugli stolovi, studijski dani itd.), koji se uključuju u raspravu i koji nisu aktivno sudjelovali na skupu, da predoče i pisani prilog za zbornik. Oba čimbenika (kompetentnost i učinkovitost sudionika) predstavljaju jamstvo za realizaciju publikacije. Svakako ne nedostaje ideja i prijedloga za teme koje će se obrađivati: doista mnogo je teže znati odabrati one koje će dati najbolje rezultate. Druga je značajka da skupovi gotovo uvijek imaju mikroorijentaciju unutar širih ili općih tema, poput onih o monolitu iz Krkavča, Carpacciovoj slici, svjetioniku u Savudriji ili koparskoj Gradskoj arheološkoj komisiji u okviru tema u svezi sa zaštitom kulturne baštine. Za ove ili slične teme gotovo je uvijek nužan rad na izvorima ili *in loco*, a zato je i važno skupove organizirati u suradnji s drugim partnerima odnosno institucijama.

Kako se odabiru izlagači? Koje su praktične poteškoće pri organizaciji višejezičnoga skupa?

D. K.: Uz kompetentnost, koja je naravno preduvjet, nastoji se pozvati sudionike kako bi bile predstavljene sve tri istarske države ili da se na skupu koriste sva tri jezika koji se govore u Istri. To bi moglo predstavljati problem (ali ne i nepremostivu prepreku) ako na skupu sudjeluju govornici koji ne dolaze s dvojezičnih teritorija, osobito se to odnosi na kolege iz Italije ili one s područja unutrašnjosti Hrvatske i Slovenije. U svakom slučaju, uvijek se pokušavamo razumjeti na »našim« jezicima, ponekad pribjegavajući *lingua franca* poput, primjerice, engleskoga jezika. Želimo da svaki sudionik izlaže na svojem jeziku, odnosno na jeziku kojem želi te da tako bude opušten i što stručniji kod izlaganja. Također nastojimo minimalizirati uslugu prevođenja (tumačenja): zanimljivo je da sudionici vrlo dobro prihvaćaju ovaj postupak te su rasprave vrlo često višejezične. Uz zbornik radova svi su promidžbeni materijali (pozivnice, plakati, brošure, najave itd.), naravno, višejezični: ovdje je poteškoća često i tehničke prirode i može, naprimjer, biti povezana s dizajnom koji mora odražavati jednaku vrijednost jezika, čak ako su u pitanju dva vrlo slična jezika, poput slovenskoga i hrvatskog jezika. Naravno, organiziranje skupa u Rimu, Zagrebu ili

Ljubljani s ovoga je gledišta jednostavnije. S druge strane, višejezičnost predstavlja našu dodanu vrijednost koju moramo nastaviti njegovati.

Koja je aktivnost Humanističkoga društva najviše medijski eksponirana, odnosno što izaziva najveću pozornost javnosti? Jesu li to izložbe?

D. K.: Jedan od ciljeva Društva jest i zbližavanje šire javnosti sa skrivenom baštinom ili, drugim riječima, popularizacija one znanosti koja je često dostupna samo znanstvenicima. Svakako je na izložbama dojam izravan, a samim time i vrlo dobro medijski popraćen. Mediji su nam uvijek posvećivali puno pozornosti, što treba naglasiti i za prilično složene projekte, poput onih koji se tiču povijesne demografije, kao što je, primjerice, prikupljanje podataka o ranjenim, zarobljenim ili umrlim Istranima u Velikom ratu (*Verlustliste*) kojemu je cilj bio objaviti monografiju, pa i onih koji proizlaze iz različitih konferencija o manje poznatim temama, poput posjeta cara Franje I. Istri ili čak iz vođenih obilazaka kada često dolazimo do teško dostupnih mjesta za širu javnost, a time i za medije, poput napuštenoga rudnika boksita u blizini Sovinjaka, jednoga od prvih u Europi.

Koliko ima posla oko pripreme izložaba o, primjerice, istarskoj željeznici ili posjetu cara Karla Istri 1918. godine?

D. K.: Većina se naših izložaba u osnovi temelji na arhivskoj građi, a ne, naprimjer, na muzejskim predmetima. Kao i svako drugo arhivsko istraživanje, i ono koje ima za cilj postavljanje izložbe zahtijeva znatan napor u »čitanju« i tumačenju podataka. Izložbe o istarskoj željeznici i o posjetu cara Karla Istri imaju nekoliko zajedničkih stvari. Prije svega temelje se na fotografskom materijalu dvaju poznatih dvorskih fotografa koji se čuva u istom bečkom arhivu, odnose se na vrijeme habsburške vladavine u Istri i uključuju niz slika koje se odnose na različite istarske lokacije. To je vrsta izložaba koju osobno preferiram jer, osim što predstavljaju istarski krajolik i objedinjuju različite lokacije raštrkane duž Poluotoka, prenose iskustva istarskoga stanovništva koja proizlaze iz različitih socijalnih, demografskih i kulturnih okruženja.

U svibnju 2018. Društvo je primilo Valvasorovu nagradu za 2017. godinu. Društvu je Valvasorov karanfil dodijeljen »za izvanredna postignuća na području humanističkih istraživanja na cijelom području Istre (Hrvatska, Slovenija, Italija)«. Koji su još pokazatelji da je rad Društva prepoznat od lokalnih i državnih institucija?

D. K.: Istini za volju, jedna od naših misija jest raditi prije svega »na domaćem terenu«, odnosno podizati svijest o istarskoj baštini u Istri. Jasno je da će dugoročno, računajući na mogući napredak i evoluciju, naša zadaća biti da studije povezane s Istrom prikažemo i izvan naše regije, ali želimo da se to dogodi na jednakomjeran i postupan način, prepuštajući tu nadležnost onim javnim (vladinim) ustanovama koje su za to zadužene, poput muzeja, arhiva ili čak sveučilišta. Točno je i da je jedan od najsretnijih događaja i s najvećim odazivom javnosti, a ne bi moglo biti drugačije s obzirom na mjesto na kojem je održan, izložba crteža Pietra Nobilea s njegova putovanja Istrom 1815. godine na Središnjem grafičkom institutu u Rimu (*Istituto centrale per la grafica*), odnosno u Palači Poli koja se naslanja na fontanu Trevi. Ova je izložba bila rezultat sinergije različitih subjekata koji su u njoj sudjelovali: Državnog arhiva u Rijeci, Udruženja muzeja Furlanije – Julij-

ske krajine, Povijesnoga i pomorskog muzeja Istre iz Pule te Zajednice Talijana Santorio Santorio iz Kopra. Ali Valvasorova nagrada nije samo rezultat ovoga gostovanja i odaziva na ovu izložbu s međunarodnim sudjelovanjem već se nadamo da je plod svih projekata provedenih otkako Društvo postoji, kao i aktivnosti koje promičemo između Hrvatske, Italije i Slovenije.

Iva, u dosadašnjem si radu višekratno surađivala s Deanom. Primjerice, dosad si izlagala na dvama skupovima u organizaciji Humanističkoga društva *Histria*, a posljednjih godina sudjeluješ i na različitim znanstvenim skupovima u inozemstvu. Možeš li usporediti ta iskustva?

Iva Milovan Delić (dalje: I. M. D.): Tijekom zadnjih nekoliko godina izlaganjima raznih podtema o lokalnoj pojavi španjolske gripe gostovala sam na nekoliko skupova u inozemstvu i kod kuće i gledajući unatrag, tome je presudilo približno preklapanje trenutka održavanja skupa i dovršetka istraživanja koje sam htjela podijeliti s kolegama. Za mene je pristup isti kod svih znanstvenih i znanstveno-stručnih skupova, iako je moje iskustvo da je na inozemnim skupovima bilo puno više izlagača i brojnija publika. Veći broj sudionika, naravno, ne predstavlja i bolju kvalitetu skupa i izloženih radova, iako je kod međunarodnih skupova bio slučaj da se više izlagača bavilo temom španjolske gripe, pa su pitanja i rasprave imale dodatnu komponentu usporedbe rezultata istraživanja na raznim zemljopisnim područjima. Usporedbe su se odnosile na dobivenu statistiku, ali i društveno-političke uvjete u kojima se gripa 1918. pojavila, a koji su mogli predstavljati vrijedne varijable kod istraživanja pandemije i konačni otklon od približnih rezultata. Na domaćim je skupovima tema španjolske gripe bila relativno nova i uvijek je bilo dragocjeno poslušati komentare kolega koji se bave društvenom ili zdravstvenom poviješću te sudjelovati s njima u raspravi.

Iako se u posljednje vrijeme baviš i drugim povijesnim pitanjima, prepoznatljiva si po istraživanju španjolske gripe u Puli i okolici. S obzirom na specifičnost spomenute teme, koje si poteškoće morala prevladati kako bi došla do podataka na kojima temeljiš svoje zaključke?

I. M. D.: Prvi, a također i velik zid koji može odvratiti povjesničare od detaljnijega bavljenja lokalnim odjekom španjolske gripe jest činjenica da se do broja umrlih, a pogotovo oboljelih na području Hrvatske, a time i Istre i Puljštine, teško može doći. Između europskih zemalja stope su smrtnosti varirale, što u nekoliko posljednjih desetljeća utvrđuju rastuće lokalne studije pojave, širenja i posljedica španjolske gripe i umrežavanja podataka, ukazujući na slojevitost ovoga fenomena te brojnost i raznolikost varijabli koje su mogle utjecati na pandemijski mortalitet. Iako se pretpostavke europskoga mortaliteta kreću od 0,5 %¹ do 1,1 %², ukupan broj umrlih od španjolske gripe na području Hrvatske još nije poznat. Čak i kad se lokalna istraživanja jednom u budućnosti umnože i umreže,

¹ David PATTERSON, »The Geography and Mortality of the 1918 Influenza Pandemic«, *Bulletin of the History of Medicine*, 65/1 (1991.), str. 16.

² Séverine ANSART – Camille PELAT – Pierre-Yves BOELLE – Fabrice CARRAT – Antoine FLAHAULT – Alain-Jacques VALLERON, »Mortality burden of the 1918-1919 influenza pandemic in Europe«, *Influenza and Other Respiratory Viruses*, 3 (2009.), str. 99–106.

broj umrlih koji ćemo dobiti, bit će samo približan zbog toga što je gripa u tom razdoblju mogla biti pogrešno dijagnosticirana ili nezabilježena. Gripa se javila u vrijeme posljednjih ratnih poteza, velikih migracija vojnoga i civilnog stanovništva, raspada Austro-Ugarske Monarhije, stvaranja Države SHS na većini područja današnje Hrvatske, talijanske okupacije Istre i Dalmacije, i to u vrijeme kad su ljudi živjeli svakodnevicu ratne i poratne nezvjesnosti. Djelotvorna državna uprava u zadnjim mjesecima rata nije postojala, državne službe gube kontinuitet redovitoga funkcioniranja, pa se prema tome i javnozdravstvene mjere nisu provodile sustavno. Upravo je zbog ovih razloga pojava gripe bila zasjenjena drugim događajima, što se ogledalo u kolektivnom sjećanju o pandemiji te u bilježenju podataka o gripi. Danas povjesničar izvore o gripi treba tražiti i nalazi ih na raznim neobičnim mjestima, no u slučaju Pule i južne Istre oni su dostupni u matičnim knjigama umrlih i bolničkim registrima pulske Pokrajinske bolnice s vrijednim neobjavljenim podacima, a pomažu i onodobni pulski dnevni listovi, dnevnik na hrvatskom jeziku *Hrvatski list*, na talijanskom jeziku *Il Gazzettino di Pola* i na njemačkom jeziku *Polaer Tagblatt*. Medicinska se znanost, kao prirodna znanost, pokazala važnim, ali neuobičajenim osloncem, koji će uz povijesnu demografiju, sociologiju, ekonomiju i antropologiju, istraživanju raznih aspekata pojave španjolske gripe dati interdisciplinarni karakter.

Imaš li prethodnika u svom istraživanju? Mislim tu prije svega na lokalnu ili regionalnu historiografiju.

I. M. D.: Pionirski izvorni rad u Hrvatskoj o temi pandemije bio je onaj Gorana Hutinca koji je 2006. pisao o odjecima španjolske gripe u hrvatskoj javnosti, a koji je pokazao da se tema »može«
historiografski obraditi, čime su ostali koji su se temom željeli baviti bili ohrabreni. U Hrvatskoj postoji nekoliko lokalnih studija španjolske gripe; najopsežnija je ona Nikole Anušića koji je u svojoj znanstvenoj monografiji obradio španjolsku gripu iz demografske perspektive u sjevernoj Hrvatskoj te je do rezultata, uz interdisciplinarni pristup, došao kvantitativnom demografskom metodom. Znanstveni tim pod vodstvom Amira Muzura i Roberta Doričića istražio je pandemiju u Rijeci i okolici, a tim povjesničara iz Povijesnoga instituta Milka Kosa SAZU-a iz Ljubljane, istražujući pojavu pandemije u nekim dijelovima Austro-Ugarske Monarhije, zahvatili su i neke aspekte pandemije na istarskom području. Na historiografskoj se sceni pojavljuju sve više i drugi lokalni prikazi pojave španjolske gripe. Što se Istre tiče, o njoj su u manjim lokalnim studijama pisali povjesničari Herman Buršić i Nevio Šetić, no obradi zdravstveno-društvenih historiografskih tema u Istri još su desetljećima ranije utrli put povjesničari Miroslav Bertoša i Rino Cigui, a od radova mlađih povjesničara koji se bave zdravstvenom poviješću ne može se ne spomenuti one Milana Radoševića.

Vrijedan je pozornosti i odnos jedne globalne historiografske teme, što španjolska gripa zasigurno jest, i njenih lokalnih odraza. U kojoj ti mjeri koriste kontakti i dijalog sa znanstvenicima koji se bave istom problematikom na nekom drugom području?

I. M. D.: Humanističko društvo *Histria* iz Kopa u dvama je navratima organiziralo skupove koji tematiziraju zdravstvenu povijest Istre; prvi je bio u Izoli 2009., drugi u Taru 2014. Mnoštvo je još neistraženih tema u svezi s medicinom, zdravstvom i epidemijom

u Istri tijekom povijesti ondje bilo predstavljeno te je i tema španjolske gripe našla svoj put prema javnosti, prvo usmeno, a zatim u zbornicima tiskanim nakon skupa. Takvi su skupovi izuzetno korisni za istraživače društvene povijesti, s obzirom na to da izloženi radovi osvjetljavaju razne nepoznanice iz političke, demografske, gospodarske, pa čak i vojne povijesti, koje u našem daljnjem istraživanju mogu biti od velike koristi. U tom smislu radovi kolega donose izvorne detalje iz bliže i dalje povijesti zdravstva proučavanoga područja, na koje se mogu nadovezati konkretni podatci dobiveni mojim istraživanjima. Dijalog je s drugim znanstvenicima iz regije, rekla bih, nezaobilazan, i to ne samo zbog širega opsega istraživanja pojave pandemije, s obzirom na oskudnost dobivenih podataka kod, primjerice, neke mikrolokacije, nego i zbog većih mogućnosti povijesne i povijesno-demografske analize i interpretacije. Filozofski fakultet Sveučilišta u Puli 2017. pokrenuo je dvogodišnju suradnju s Povijesnim institutom Milka Kosa u Ljubljani (uz podršku Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske) s ciljem istraživanja pojave i posljedica španjolske gripe u Kranjskoj i Markgrofoviji Istri te je suradnja uspješno okončana novim saznanjima o pandemiji na regionalnom području. Također, u tijeku je suradnja s Humanističkim društvom Histria u kojoj, uz pomoć nekoliko entuzijastičnih studenata, pokušavamo doći do približnog ukupnoga broja umrlih od španjolske gripe u Istri.

Koji su, ukratko, suvremeni trendovi pri proučavanju španjole?

I. M. D.: U svojem radu o španjolskoj gripi u sjevernoj Hrvatskoj povjesničar Anušić napominje da su dosadašnja historiografska istraživanja španjolske gripe bila usmjerena na deskriptivnu interpretaciju tijeka pandemije i društvenih reakcija na izvanredno stanje, što je predstavljalo tradicionalni metodološki okvir. No deskriptivna statistika, koja je činila temelj ovih istraživanja, neće dati egzaktni temelj – u zemljama gdje je odjek Prvoga svjetskog rata bio zamjetan i gdje zdravstvena administracija nije funkcionirala u uobičajenom ritmu, zapise o umrlima i oboljelima teže je naći nego za, primjerice, neki od valova kolere u Istri koja se pojavila u mirnodopsko vrijeme. Povjesničar u ovom slučaju mora prihvatiti interdisciplinarni pristup istraživanja, gdje će nedostatna statistika morati biti podržana istraživačkim rezultatima ostalih struka, poput medicine, povijesne demografije, sociologije, ekonomije i antropologije. Demografske posljedice pandemije na području Puljštine i Istre u smislu utjecaja na fertilitet, natalitet, mortalitet i morbiditet korelativnih bolesti, pa i nupcijalitet, nisu još istražene. Vjerojatno bi ovdje kao međufaza trebali biti uključeni i rezultati medicinske analize kratkoročnoga i dugoročnog fizičkog, ali i psihofizičkog utjecaja ovoga posebnog virusa na čovjeka. U tom smislu pomaže i memoaristika, poput djela denverske novinarko Katherine Anne Porter *Blijedi konj, blijedi jahač*³ u kojem je, osim detalja u svezi s liječenjem gripe u većem američkom gradu, opisala svoje duboko proživljavanje mistične bolesti s upečatljivim opisom putovanja prema smrti na koje ipak »ovaj put neće ići«. Njena je dramatična priča ukazala, između ostaloga, na izrazitu okrutnost gripe i težinu prihvaćanja besmislenosti opasne gripe u odjeku ratne svakodnevice.

³ Katherine Anne PORTER, *Pale Horse, Pale Rider*, Harcourt Brace & Company, New York – San Diego – London, 1990. Knjiga je prvi put izdana 1939.

Postoje li specifičnosti pulskoga, odnosno istarskoga slučaja koji se razlikuju od globalnoga narativa? Drugim riječima, što bi inozemne istraživače moglo zainteresirati jer je drugačije od njihovih spoznaja?

I. M. D.: Analizom u prvom redu matičnih knjiga umrlih, bolničkoga registra pulske Pokrajinske bolnice i pulskih novina moguće je dokumentirati pojavu i približno trajanje španjolske gripe u Puli: ona se svojim morbiditetom pojavila krajem kolovoza 1918. u Puli, a prva upisana žrtva stradala je 19. rujna iste godine. Vrhunac pandemijske smrti na primjeru Pule zbio se u listopadu, a posljednje upisane žrtve s tom dijagnozom bile su u ožujku 1919. Po ovim rezultatima pandemija korelira s pojavom pandemije u Europi. Na primjeru Pule pandemija je pokazala i svoj uobičajen dobní trend – više od polovice umrlih bili su oni iz dobne skupine od 16 do 40 godina, najvitalniji segment društva – potvrđujući tako glavno obilježje ove pandemije, po čemu se ona razlikuje od »obične« gripe. Što se tiče spolne distribucije, nešto će više smrti biti kod osoba muškoga spola, što odudara od europskoga trenda, ali je objašnjivo činjenicom da je vjerojatno više muškaraca bilo u gradu – žene se još nisu vratile iz prisilnoga progonstva, s obzirom na to da vlasti povratak zbog pandemije usporavaju, a broj mobiliziranih muškaraca nije bio visok. Ono što možda čini najzanimljiviji segment istraživanja pulske pojave španjolske gripe jest podatak da je gotovo 90 % pacijenata, zaprimljenih u pulsku bolnicu s dijagnozom gripe u istraženom razdoblju, ozdravilo. To navodi na daljnja pitanja o učinkovitosti odgovarajuće medicinske njege u borbi s ovim opasnim virusom.

S obzirom na to da su sugovornici, dijeleći s okupljenom publikom vlastita iskustva, dotakli brojne i raznorodne teme, razgovor je potaknuo polusatnu dinamičnu raspravu koja, nažalost, nije pravovremeno zabilježena te nije mogla biti uključena u pisanu verziju.